

XV. VE XVI. YÜZYILDA TEKE SANCAĞI

BEHSET KARACA

Yardımcı Doçent Behset Karaca, 1966 yılında Muğla'ya bağlı Fethiye ilçesi, Kınık köyünde doğmuştur. 1988 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nden mezun olmuş, 1988-1990 yılları arasında Bingöl Lisesi'nde tarih öğretmeni olarak, ardından, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tarih Bölümü'ne öğretim görevlisi olarak görev yapmıştır. 1993'te Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yeniçağ Ana Bilim Dalı'na Araştırma Görevlisi olmuştur. 1997'de, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı'nda "XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı" isimli doktora tezini bitirmiş, aynı yıl, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yeniçağ Tarihi Ana Bilim Dalı'na öğretim üyesi olarak atanmıştır. Halen burada görev yapmaktadır.

XV. VE XVI. YÜZYILLARDA
TEKE SANCAĞI

BEHSET KARACA

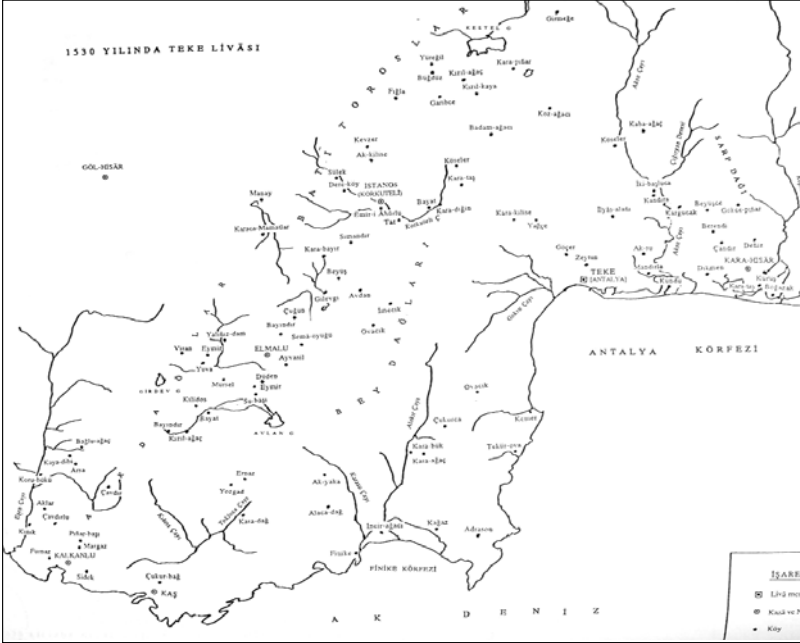

■ Behset Karaca, 30 Haziran 2007, Kent-Müze-Tarih söyleşisi.

Önce, kısaca bölgenin tarihçesinden söz etmek istiyorum. İlk çağlardan itibaren yerleşim alanı olan bölge, Pamfilya'nın tümünü, Likya'nın doğudaki büyük bir bölümünü ve Pisidya'nın güney taraflarını kapsamaktadır. Bölge, XI. yüzyılın sonlarından itibaren Türkler'in eline geçmesine rağmen bu hakimiyet uzun sürmemiş ve 1103'de Bizanslılar tarafından tekrar alınmıştır. Daha sonra 1207'de, I. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından ele geçirilmiştir.

Bölge, XIII. yüzyılın sonu ile XIV. yüzyılın başlarında Tekeoğulları'nın yönetimindedir ve Osmanlılar'ın gelişine kadar onların elinde kalır. Bölgede, Tekeoğulları'nın çok önemli izleri vardır. Özellikle Antalya Kaleiçi'nde, günümüze ulaşmış tarihi eserlerin birçoğu Tekeoğulları döneminden kalmıştır. Yine Korkuteli'nde, Elmalı'da ve Antalya'nın yakın çevresindeki birçok yerde, Tekeoğulları döneminden kalma eserleri veya bu eserlerin izlerini görmek mümkündür.

1390-93 tarihleri arasında Osmanlıların eline geçen bölge, Anadolu Eyaleti'nin önemli sancaklarından biri olur. Sultan Korkud bir süre burada şehzadelik yapar. Dolayısıyla bölge, Şehzade Sancağı olarak da ün kazanır. 1511 yılındaki Şah Kulu İsyanı ile, XVI. yüzyılın ikinci yarısında, medrese öğrencilerinin çıkardığı Suhte İsyanları'ndan başka büyük bir karışıklık yaşanmaz. Ancak bu isyanlar, demografik yapının değişmesinde etkili olur. Çünkü isyanlara katılan topluluklar Modon, Koron gibi adalara sürgüne gönderilirler. Ayrıca, İran'a göçler olur. Kıbrıs'ın fethinin ardından, Kıbrıs'ın iskânı ve imarı için de yine bazı sürgünler yapılır.

1530 yılında, Teke Sancağı. Kaynak; 166 numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri.

Bunlar bir nevi zorunlu göçtür ve bu göçler, bölgenin sosyal ve ekonomik yapısında önemli değişimlere neden olur.

TEKE ADININ KÖKENİ

Teke isminin kaynağına dair birçok rivayet vardır. İsmi, Orta Asya'da, Salur Boyu Tekeleri'nden kaynaklandığı iddiası gerçek olabilir. Mersin'de ve Anadolu'nun değişik yörelerinde, Teke Türkmenleri diye tanınan bir yörük grubu vardır. Bazı kaynaklar da, bu yörüklerin isminden kaynaklandığı görüşünü savunur. Teke Mehmet Bey olarak da tanınan, Zincirkıran Mehmet Bey'den kaynaklandığını düşünenler de vardır. Büyük bir ihtimalle bölge, Teke Yörükleri nedeniyle bu isimle anılmaktadır. Bildiğiniz gibi teke, yörük yaşamının ayrılmaz bir parçası olan önemli bir hayvandır.

TEKE SANCAĞI'NIN YERİ

Teke Sancağı, Anadolu eyaletine bağlı sancaklardan biri, Antalya da sancak merkezidir. Her sancağın bir sancak beyi olduğu gibi, subaşı, çeribaşı, şehir kethûdası, kale görevlileri gibi yöneticileri de bulunmaktadır. Teke Sancağı dediğimiz zaman, coğrafi olarak, bugünkü Antalya'nın tamamından söz edemeyiz. Bugünkü Antalya ili sınırlarına, büyük oranda, Teke ve Alaiye sancakları te kabul etmektedir.

Teke Sancağı, batıda Fethiye ile Antalya arasında sınır olan Eşen Çayı veya Koca Çay'dan başlar, doğuda Serik'i geçince Aspendos'un yanındaki Köprüçay'a kadar uzanır. Kuzeyini genel olarak dağlar sınırlasa da, günümüz Bucak İlçesi'nin kuzey taraflarına kadar bir alan Teke Sancağı içerisindedir.

Bu sınırlar, XIX. yüzyıla kadar korunmuştur. Sancak, XIX. yüzyılda Konya vilayetine bağ-

lanmıştır. Bu dönemde, Teke Sancağı'nın Antalya, Akseki, Alaiye ve Kızılkaya olmak üzere beş kazası vardır. Daha önce birer sancak olan Alâiye ve kazaları da Teke Sancağı'na bağlıdır.

XV. ve XVI. asırdaki kayıtlara göre, Elmalı, Kalkanlı, Antalya, Karahisar-ı Teke ve Kaş, sancağın kazalarıdır. Bu kazalar arasındaki en önemli yerleşmeler Antalya, Elmalı ve Karahisar-ı Teke dediğimiz Serik ve çevresidir. Buralarda, nüfus ve tarım faaliyetlerinde yoğunluk görülmektedir.

Bugün hala yerleşim alan ve isim olarak devam eden yerlerin yanı sıra, artık kullanılmayan nahiyeler ve isimler de vardır. Mese-la, İğdir Boyu'nun kurulduğu İğdir nahiyesi Kemer bölgesine, Ba-

■ Zincir Kırın Mehmet Bey Türbesi.

ğovası Nahiyesi bugünkü Dağ Nahiyesi'ne karşılık gelir. Mükerrrem Kömi Nahiyesi dediğimiz yer de, bugünkü Bucak İlçesi'nin güney taraflarını kapsar. Bu nahiyelerin haricinde, İstanos (Korkuteli) Nahiyesi ve yerlerini kesin tespit edemediğimiz Kürt, Muslu gibi nahiyeler de bulunmaktadır. Sancağa, çeşitli tarihlerde 11 nahie bağlanmıştır. Nahiyelere bağlı köy sayıları da 217 ile 302 arasında değişmektedir.

■ *Kaleler, zaman zaman korsan saldırılarının ve ayaklanmaların görüldüğü bölgenin korunması için büyük önem taşımaktadır. Yerleşim birimleri, kalelere yakın ve denizden belirli bir uzaklıkta kurulmuştur.*

BÖLGEDEKİ KALELER VE SANCAĞIN MUHAFAZASI

Neredeyse Batı Akdeniz bölgesinin tamamını kapsayan bu sancağın muhafazası güçtür. Şartlar günümüzdeki gibi değildir. Zaman zaman, korsan saldırıları, ayaklanmalar veya buna benzer karışıklıklar meydana gelmektedir. Bu nedenle, bölgenin korunmasında kalelerin stratejik önemi büyüktür. Muhafaza problemi dolayısıyla yerleşimler, kalelere yakın ve denizden belirli bir uzaklıkta kurulma eğilimindedir. Bazen halkın silahlanmasına da izin verilmiştir. Hatta dışarıdan gelen bir saldırıyı haber vermek için alarga topu atıldığı bilinir. Bugünün değerli bölgeleri, o zamanlar, hem korsan saldırıları, hem de bataklık veya kumluk olduklarından yerleşmek için tercih edilmezler.

Sancağın önemli kalelerini incelemek için arşiv belgelerine, Evliya Çelebi'ye ve bazı tetkik eserlere başvurulduğunda, Antalya ve Karahisar-ı Teke kalelerinin, bölgenin korunması için büyük önem taşıdıkları görülür. Karahisar-ı Teke Kalesi'nin bulunduğu yerin nerede olduğuna dair pek çok rivayet vardır.

Arşiv belgelerinin rehberliğinde yaptığım incelemeler neticesinde, bu kalenin, Silyon olarak bildiğimiz yerde bulunabileceği sonucuna vardım. Karahisar-ı Teke Kalesi'ne dair kayıtlar, XVI.

yüzyıl sonlarından itibaren Tapu Tahrir Defterleri'nde görülmez. Bu da, kalenin artık önemini yitirdiği anlamına gelir.

Aynı araştırma sonucunda, bazı kaynaklarda adı geçen İğdir ve Finike kalelerinin yanısıra, Kaş'ın üst taraflarındaki Gendive ve İstanos'ta da birer kale olabileceği kanaatine vardım.

Elimizdeki kayıtlara bakacak olursak, 1455 ve 1568 tarihleri arasında, Antalya ve Karahisar-ı Teke gibi kalelerde, kaleyi korumakla görevli kale dizdarı, kale erleri ve kapıcı gibi kişilerin bulunduğu görülür. Tapu tahrir defterleri, bu görevlilerin kaç kişi olduklarını ve kim ne kadar para verildiğini öğrenmemize yardımcı olmaktadır.

Bir örnek vermek gerekirse, 1455 tarihinde, Antalya Kalesi'nde 104 kale eri vardır. Bu sayı 1520'de 123, 1530'da 123 ve 1568 yılında 133 kişi olmuştur. Kaleleri korumakla görevli olan bu kale erlerinin haricinde bazı kişiler de Avarız Vergisi gibi bazı vergilerden muaf olarak kalelerin korunması, tamiratı ve benzeri işlerden sorumludurlar.

1530 tarihli deftere göre, çok sık saldırıya maruz kalan Antalya Kalesi'nde çok sayıda muhafız ve malzeme bulunurken, küçük bir kale olan Karahisar-ı Teke Kalesi'nde az sayıda görevli bulunmaktadır. Bu kalede de kale erlerinin yanında Müslüman ve gayrimüslim bazı haneler, Avarız benzeri vergilerden muaf görev yapmaktadırlar. Fakat 1568 tarihli kayıtlarda, görevliler görülmez ve bu kaleden bahsedilmez. Böylece, bölgede huzur ve istikrarın sağlandığı anlaşılır.

ŞEHİR ÖZELLİĞİ TAŞIYAN YERLERİN SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI

Şehir özelliği gösteren merkezlerde sosyal yaşam, insanların geçim kaynakları ve bölgedeki ekonomik faaliyetler kırsal alanlardan oldukça farklıdır. Teke Sancağı'nda köylerden farklılaşarak merkez özelliği gösteren yerler; Antalya, İstanos (Korkuteli), Elmalı, Kaş, Kalkanlı ve Karahisar-ı Teke'dir. Bu yerleşimler, XVI. yüzyıldaki idari bölünmede, genelde kaza merkezi olarak saptanmışlardır. Antalya, İstanos, Elmalı ve Karahisar-ı Teke, Tapu Defterleri'nde mahallelere ayrılmışlar ve nefis (şehir) olarak özellikle belir-

tilmişlerdir. Bunların yanında, idari bölünmede nahiye olarak görülen ve az çok köylerden biraz farklı bir konuma sahip olan Bağovası, Kızılkaya, Muslu, Kürt, Mükerrerem Kömi, Finike, İğdir gibi yerleri de belirtmek gerekir. Şunu da söylemekte fayda var, XV. ve XVI. yüzyıl şehirleri 50 binlik, 100 binlik şehirler değildir. Nüfus, bugün tahmin edemeyeceğiniz kadar düşüktür.

ANTALYA ŞEHİRİ VE SOSYO EKONOMİK DURUMU

Şehrin ilk kurulduğu bölge bugünkü Kaleiçi'dir. Yerleşim alanları, daha sonra Bali Bey Cami ve Murat Paşa Cami yönünde geniş-

■ Kaleiçi, Ahi Yusuf Mescidi.

leyerek, Şeyh Şüceaddin Cami'nin ve türbesinin olduğu yerlere kadar kayar. Teke Sancağı'nın merkezi olan Antalya şehrinin yapılanmasında ve mahallelerinin oluşmasında Tekeoğulları'nın önemli bir yeri vardır. Ahi Kızı Zavi-

yesi ve Mescidi, Yivli Minare Cami, Teke Bey Hamamı, Zincirkıran Mehmet Bey Türbesi, Teke Bey'in amcası Hızır Bey'in Cami Vakfı, Teke Bey'in Anası Sultan Hatun Vakfı gibi birçok vakıf dönemin örneklerindedir. Bu yapıların çoğu Antalya'nın mahallelerinin şekillenmesinde ve dağılımında etkili olmuştur.

Evluya Çelebi XVII. yüzyılda, Antalya'da 200 kadar çeşme olduğundan ve bu çeşmelerin sularının da Düden Çayı'ndan getirildiğinden söz eder. Benzer bilgilere XV.-XVI. yüzyıla ait arşiv belgelerinde de rastlarız. Bu konuyla ilgili kurulmuş vakıflar, bölgenin su ihtiyacını karşılayabilmek için Düden'den su almışlardır.

Mahallelerin isimlerini tek tek saymıyorum. Çünkü çok sayıda mahalle vardır. 1455'deki mahalle sayısı üç olarak görülür. Aynı tarihte Antalya'da, gelirleri çeşitli vakıflara ait 100'ün üzerinde dük-

kân bulunmaktadır (140–150 civarında). Bu dükkanlar, bölgenin sosyal ve ekonomik yapısını ve önemini yansıtmaktadır. Fakat elimizdeki defterde, özellikle Antalya ve çevresine ait bilgilerin bulunduğu sayfalar eksiktir ve gerçek rakamlara ulaşamayız. Dolayısıyla, mahalle sayısının da, nüfusun da biraz daha fazla olacağını tahmin etmekteyiz.

Başka defterlere baktığımız zaman, Antalya’da, 1530’da 20, 1568’de 39, 1754’te 38, 1832’de 35, 1837’de 47 civarında mahalle olduğunu görürüz. Aynı dönemde Bursa, Edirne ve İstanbul’daki mahalle sayıları çok daha fazladır.

XV.-XVI. yüzyılların Teke Sancağı’nda gayrimüslim sayısı oldukça azdır. Karahisar-ı Teke denilen kalede bir miktar, biraz da Elmalı ve Korkuteli’nde görülür. Antalya merkezinde ise çok daha azdır. Burada en çok Babadoğan, Makbul Ağa, Cami-i Cedid mahallelerinde yoğunlaşırlar. Evliya Çelebi’ye göre ise, XVII. yüzyılda, Antalya’da, 20 Müslüman ve 4 Rum mahallesi vardır. Rıfat Özdemir’in yaptığı incelemeler neticesinde, bu mahallelerin 1830 tari-

■ Bali Bey Camii, Antalya.

■ Şeyh Şüceaddin Türbesi, Antalya.

hinde 35 olduğunu ve 1837’de 47’ye çıktığını tespit etmiştir. Ayrıca bu mahallelerin tamamında, Türk-İslam nüfusunun yaşadığını, sadece Cami-i Cedid ve Makbul Ağa mahallelerinde çok az sayıda Rum’un, Türkler’le karışık yaşadıklarını belirtmiştir.

Antalya şehrinin nüfusu hakkında bilgi vermek gerekirse, kısaca şunları söylemek mümkündür: 1455 yılında Antalya’nın tahmini nüfusu 1020 kişidir. 1530 tarihinde 3866, 1568 tarihinde 3681 ile 4890 kişi arasında bir rakamdır. 1754 tarihinde 9000-10.000 civarında, 1832 tarihinde 15 bin-18 bin civarında, 1837 tarihinde 14 bin civarında, 1882 tarihinde 25 bin, 1901-02 tarihlerinde de 42 130 civarındadır. XIX. yüzyıla kadar şehrin nüfusu önemli bir artış göstermez. Antalya’nın deniz kenarında bulunması ve sahip olduğu liman beklenen büyük farkı yaratmaz.

ANTALYA LİMANI VE GÜMRÜĞÜ

Antalya şehrinin sosyal ve ekonomik yönden gelişmesinde, Antalya limanının ve gümrük gelirlerinin önemli bir yeri vardır. Teke Sancağı olarak da anılan bölgede, Antalya limanının yanısıra, pekçok tarihi liman ile doğal liman da vardır. Bu limanların, bölgenin sosyal, kültürel ve ekonomik yapısında etkileri büyüktür. Söz

konusu limanlar coğrafi yapıyla ilişkili olup, XV. ve XVI. yüzyıllarda, ithalat, ihracat, sığınma, kaçakçılık, askeri ve kıyı bölgelerine yabancı gemi ve korsanların baskınları benzeri çok çeşitli amaçlarla kullanılmışlardır. Çoğunlukla, yasa dışı ticaretin yapıldığı yerlerdir. Bu bilgileri, mühimme kayıtları teyit etmektedir.

Doğal ve tarihi limanların yanısıra, gerçek anlamda ihracat ve ithalatın yapıldığı en etkili limanlardan biri, kuşkusuz Antalya limanıdır. Limanın korunup kollanmasına özen gösterildiğini, 1576 tarihli bir Mühimme hükmünden anlarız. Buna göre, Antalya Kadısı ve Dergâh-ı Mualla çavuşlarından Nazır Mustafa Çavuş, limana gelen gemilerin, yüklerini boşattıktan sonra, safralarını limana döktüklerini ve yine kalenin içinden limana akan suların içine bazı hane sahiplerinin süprüntü döktüklerini bildirmiştir. Merkezden şikâyete karşılık gelen cevapta, bunların yapılmaması, yapan olur ise isimlerinin yazılıp bildirilmesi istenmiştir. Devlet, limanın korunması ve temiz tutulması için örnek teşkil edecek bir uygulama içindedir.

Limandan söz edince, Antalya Gümrüğü'nden de söz etmek gerekir. Gümrük demek, ihracat ve gemilerle gelecek mallar demektir. Devlet, bu mallardan belirli bir miktarda vergi alır. Arşiv belgelerine ve defterlere baktığımız zaman, Antalya limanının hatırı sayılır limanlardan olduğunu görürüz. Liman, Bizanslılar, Cenevizliler ve Tekeoğulları döneminden itibaren hareketli bir ticari hayata sahiptir. Antalya-İskenderun deniz yoluyla, Arap ülkelerine sanayi ürünleri gönderilmektedir. XV. yüzyılda tacirler, kereste, zift, demir gibi yükte ağır pahada hafif mallarını deniz yoluyla göndermeyi tercih etmektedirler.

Arap ülkeleriyle, Kıbrıs, Mısır ve İskenderiye ile ticaret daha önceki dönemlerde olduğu gibi, XV. ve XVI. yüzyıllarda da sürer. 1530 tarihinde Antalya iskelesi gümrük geliri 206 667 akça iken, aynı dönemde Alanya iskelesi gümrük geliri 70 000 akçadır. Gördüğümüz gibi, Alanya ile Antalya'yı karşılaştırdığımız zaman, Antalya'nın Alanya'dan üç katı daha büyük bir öneme sahip olduğu görülür. 1568 tarihli bir gümrük vergisinin, 393 333 akça civarında

olduğunu, yani daha da arttığını görürüz. Bunun yanında ticaretle ilgili olan *bac-ı bazar*, *ihtisab*, *niyabet* gelirlerini de bu rakamlara eklersek, şehrin ve bölgenin ticari ve ekonomik potansiyelini daha iyi anlarız.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki, 1560 tarihli gümrük defteri çok ayrıntılıdır. Bu defterde, Antalya'ya kimlerin hangi malları getirdiği, bunların Türk mü, gayrimüslim mi olduğu, limana kaç geminin girip çıktığı belirtilmektedir. Mesela 1560 yılının 27 Mart ile Eylül ayı arasında 10 sandal ve 29 gemi giriş yapmıştır. Yine aynı defterden aldığımız bilgilere göre, 20 gemi Mısır'dan, 2 gemi Kalkan'dan, 4 gemi Trablusgarp'tan gelmiştir. Bu sandal sahiplerinin 4'ü ve sefine sahiplerinin 7'si "zimmî" yani gayrimüslimdir. Yine bu sandal sahipleri içerisinde Arap olanlar, İran'dan gelenler, kale eri olanlar, kölelikten gelenler vardır. Elmalı'dan, iskeleden, Manavgat'tan, Isparta'dan ve hatta Çorum'dan gelmiş gemi ve sandal sahipleri de görülmektedir.

■ *Osmanlı arşivlerindeki 1560 tarihli Gümrük Defteri'ne göre, Antalya limanından İstanbul'a, Rodos, Meis ve benzeri adalara hububat yollanmaktadır.*

Yine bu dönemde gelen mallara baktığımız zaman *gulam-ı siyah* yani siyah köle, cariyeye, kalkan, sabun ve *cild-i camus* yani inek derisi gibi şeylerin yekûn tutmuş olduğu görülür. Bu tarihteki gümrük gelirleri 146 805 akça olarak hesaplanmıştır. Daha sonraki dönemde giden mallara baktığımız zaman, çoğunlukla buğday, sahtiyan, keten, halı, kilim gibi şeyler gönderilmiştir. Gördüğünüz gibi, Antalya limanına hatırı sayılır miktarda gemi girişi ve çıkışı söz konusudur ve devlet bundan önemli miktarda gelir elde etmektedir. Böylece, Teke Sancağı'nın ticari ve ekonomik gelişmesinde gümrük gelirlerinin önemi bir kez daha ortaya çıkar.

Yine çeşitli belgelere göre, İstanbul'un hububat ihtiyacının bir kısmı bölgeden karşılanmakta ve Antalya limanından gönderilmektedir. Kayıtlarda, Rodos Adası, Meis Adası gibi birçok adının

hububat ihtiyacı, Kıbrıs Magosa'ya kale inşası için ağaç, Saray-ı Amire'ye limon suyu gönderildiği yazar. Antalya iskelesinden silah kiralandığını ve gönderildiğini de görürüz. Anlaşılan o ki, bölge bir yandan kendi ihtiyaçlarını karşılarken, diğer yandan başka bölgelere de mal gönderebilmektedir.

Yine incelediğimiz kaynaklara göre, Antalya'da gemi inşa edilmektedir. Bu iş için gereken malzeme yakın çevreden karşılanmaktadır. Burada inşa edilen gemileri devlet istediği zaman kullanabilmektedir. Fakat, XVI. yüzyılın sonundan itibaren, coğrafi keşiflerin yapılması ve ticari rotaların yön değiştirmesinin de etkisiyle, liman yavaş yavaş önemini kaybeder. Ticaret başka bölgelere kayar ve gelen mal azalır. Ancak yine de, liman ve gümrük gelirleri Antalya için belirli ölçüde önem taşımaya devam eder.

İSTANOS (KORKUTELİ) ŞEHİRİ VE SOSYO EKONOMİK DURUMU

Bugünün Korkuteli ilçesi, XV.-XVI. yüzyıldaki belgelerde İstanos veya İstanos adıyla geçer. İstanos, 1915 tarihinde ilçe olmuş ve Korkuteli ismini almıştır. Korkuteli ismi, Bayezid'in şehzadelerinden Korkud nedeniyle verilmiştir. İstanos'da da, tıpkı Antalya'da olduğu gibi mahallelerin oluşmasında, sosyal ve kültürel yaşantının şekillenmesinde Teke Beyliği'nin büyük önemi vardır. Bunu da birçoğu günümüze kadar gelebilmiş, o dönemden kalan vakıflardan anlarız. Korkuteli'ndeki mescitlerin, zaviyelerin, dükkânların, han ve hamamların çoğu Teke Beyliği döneminde yapılmıştır.

Evliya Çelebi, İstanos'da bir kaleden söz ederse de, XV.-XVI. yüzyıla ait belgelerde, söz konusu kaleye dair bir ize rastlanmaz. Bu kale, büyük bir ihtimalle, o bölgeye gidenlerin iyi bileceği gibi mağaraların ve barajın yakınlarında olmalıdır. Halk, uzun yıllar boyunca bu mağaralarda, bozulabilecek gıda ürünlerini saklamışlardır. 1567 tarihli bir vakıf defterindeki vakfın gelirleri arasında "mağara-i peynir" tanımı geçmektedir. Bundan da, o mağaralarda peynir saklandı ve devletin bundan vergi aldığı anlaşılmaktadır.

Yerleşimden geçen dere de, bölgenin yapılanmasında önem

taşır. XVI.-XVII. yüzyıllarda, bu suyun iki yanında yapılmış bahçeler, teraslı hamamlar, havuzlu saraylar, hanlar ve dükkânlar olduğu belirtilir. İstanos'ta, 1455 yılında 4 mahalle (biri gayrimüslimlere ait) ve bu mahallelerde 80 civarında dükkân bulunmaktadır. Dükkânların 54 tanesi İstanos Cami önündedir. Bu da, cami çevresinin önemli bir ekonomik merkez olduğunun işaretidir.

1530'da 5, 1568'de 7 mahalle kaydedilmiştir. İstanos, yani Korkuteli, Osmanlı Devleti ileri gelenleri tarafından yaylak olarak kullanılmıştır. Halen, Antalyalı birçok ailenin dağ evi buradadır. Korkuteli'nin yayla olarak kullanıldığına dair bir de belge var. Bu belgeye göre, limanın güvenliğinden sorumlu şahıs, yaz vakti yaylaya, Korkuteli'ne gitmiştir. Limanda çıkan olaylar neticesinde merkez durumu haber almış ve bu şahısa bir yazı göndererek, görevli olduğu sürece limandan ayrılmaması ve yaylaya gitmemesini emretmiştir.

İstanos'un nüfusu, 1455'de 1045, 1530'larda 258, 1568'de 515-549, 1901'de 16 202 civarındadır. 1990'lardaki nüfusu ise 13 381 kişidir. İkinci derecede öneme sahip olan Antalya- Korkuteli-İspar-

■ Alaaddin Hamamı, Korkuteli.

ta, Antalya-Korkuteli-Tefenni-Denizli-İzmir yollarının bu bölgeden geçmesi, ticari ve iktisadi hayatı etkilemiştir. Yolun Elmalı üzerinden Finike ve Kumluca'ya bağlanması, bölgenin iç kesimlerle olan bağlantı yollarının buradan geçmesini sağlamıştır. Şehrin ticari ve iktisadi yönden aydınlatılmasında şehirden alınan *bâc-ı bazâr*, *ihtisab*, *adet-i mizan* gibi vergiler de gösterge olmaktadır. Bu vergilerin miktarına ve çeşitliliğine baktığımız zaman mütevazı, ancak, ticari geçiş noktalarında bulunduğu için gelişmeye müsait bir yer olduğunu söyleyebiliriz.

ta, Antalya-Korkuteli-Tefenni-Denizli-İzmir yollarının bu bölgeden geçmesi, ticari ve iktisadi hayatı etkilemiştir. Yolun Elmalı üzerinden Finike ve Kumluca'ya bağlanması, bölgenin iç kesimlerle olan bağlantı yollarının buradan geçmesini sağlamıştır. Şehrin ticari ve iktisadi yönden aydınlatılmasında şehirden alınan *bâc-ı bazâr*, *ihtisab*, *adet-i mizan* gibi vergiler de gösterge olmaktadır. Bu vergilerin miktarına ve çeşitliliğine baktığımız zaman mütevazı, ancak, ticari geçiş noktalarında bulunduğu için gelişmeye müsait bir yer olduğunu söyleyebiliriz.

Alaaddin Camii ve Sinanaddin Medresesi, Korkuteli.

KARAHİSAR-I TEKE ŞEHİRİ VE SOSYO EKONOMİK DURUMU

Karahisar-ı Teke'nin nerede bulunduğuna dair çok sayıda rivayet vardır. Kimileri Silyon, kimileri Selge, kimileri de Murtana veya Perge'de olduğunu düşünmektedirler. Yaptığım araştırma, gezi ve incelemelerden ve Süleyman Fikri Erten'in aktardığı bilgilerden yola çıkarak, bu yerleşimin Silyon'da olduğu kanaatine vardım. Bölgede, kale olabilecek başka bir yer olmaması ve Bali Bey Zaviyesi'nin bulunduğu yer bu düşüncemi güçlendirdi.

Silyon, zaten doğal bir kale görünümündedir. Şu an net olarak sur benzeri bir şey göremesek de, o dönemlerde surlarla çevrili olma ihtimali yüksektir. Osmanlı'nın son döneminden kalma bir cami, tiyatro ve hamam vardır. Köyün hemen yakınında, 1455 yılında kayıtlarda geçmiş Bali Bey Türbesi bulunmaktadır. Sonraları nahiye merkezi olan Tekke Köyü ve köydeki Sultan Alaaddin devrinden kalan Bali Zaviyesi'nin varlığı, burasının Karahisar-ı Teke olduğu görüşünü kuvvetlendirir.

Karahisar-ı Teke'nin nüfus kayıtları şöyledir: 1455'de Müslim nüfus 175, gayrimüslim nüfus ise 205'dir. Burası toplam 380 nüfusu barındırmaktadır. 1530 tarihinde 270 Müslim, 135 gayrimüslim olmak üzere 405 kişi bulunmaktadır. Gayrimüslim sayısı bu

dönemde biraz fazladır, ancak çoğunun zaman içinde Müslüman olduğuna dair bazı ifadeler vardır.

Karahisar-ı Teke, bölge ticaretinde önemli bir yere sahiptir. Çünkü, doğu-batı istikametindeki ticaret yolları bu bölgeden geçer. Özellikle Aspendos Köprü Çay'ın denizle bağlantısı nedeniyle, burada bir iskele olduğunu ve iskelede kurulan pazarın yakın dönem-

■ Silyon antik kentinde, Osmanlı döneminden kalma bir cami.

lere kadar kullanıldığını düşünebiliriz. Arşivlerin hemen hepsinde, bu iskeleden hatırı sayılır miktarda gümrük vergisi ve ticaretle ilgili bazı vergiler alındığı görülür.

Yakın çevrede ve benzer konumda, denizden oldukça içeride kurulan

limanlara bir başka örnek ise Manavgat'tadır. Manavgat da, tıpkı Köprü Çay gibi, denizle bağlantılı olarak iskele olarak kullanılmıştır.

ELMALI ŞEHİRİ VE ELMALI'NIN SOSYO-EKONOMİK DURUMU

Üç tarafı dağlarla çevrili olan Elmalı, yaklaşık 6-7 asırlık geçmişi olan bir yerleşimdir ve Osmanlılar döneminde, Finike'nin yaylağı olarak da kullanılmıştır. Teke Sancağı'nın önemli ticari merkezlerindedir. Bölge, özellikle Osmanlı döneminde, değirmenlerinin bolluğuyla anılır. Elmalı'nın sahip olduğu büyük su kaynağının şehrin içinden geçmesinin önemi, sadece günlük kullanıma yönelik değildir. Su, yerleşim biçiminde doğrudan etkili olmuştur. Şehir, bu akarsudan her yönüyle faydalanır.

1419 tarihli bir defterde, Nuh Çelebi İbn-i Hasan Bey Vakfiyesi'nde, Elmalı'nın ortasından inen nehirden, Budalya karyesi yakınındaki gölden ve şehirdeki değirmenlerden bahsedilir. Evliya Çelebi de, sulardan, su baskınlarından, bataklıklardan ve Könye Gö-

lû'nden söz eder. Bugün kurumuş olmasına karşın, Elmalı Ovası'ndaki Karagöl, su baskınları, bataklıkları gibi sorunlarla kayıtlara geçmiştir. XV-XVI. yüzyıl belgelerinde bütün bunları görebiliriz. Kaş'tan ve Fethiye'den gelen yolların düğümlendiği bir yer olmanın yanı sıra, Korkuteli üzerinden de Antalya'ya bağlanmaktadır.

Elmalı, Türklerin bölgeye hakim olmasıyla birlikte birçok dini, sosyal ve kültürel yapıyla bezenmiştir. 1455 Tahriri'nde, Tekeoğlu vakfı olan Bey Hamamı'ndan bahsedilmesi Tekeoğulları'ndan itibaren buranın imar ve ihya edildiğini göstermektedir. 1530 ve 1567 tarihlerindeki vakıflarda, şehir merkezinde Zaviye-i Ahi Ya'kub, Zaviye-i Baba Haydar, Zaviye-i Seydi Ahmed, Zaviye-i Seydi Hızır, Hamam-ı Teke Bey, Mekteb-i Hacı Hasan, Mekteb-i Mehmed b. Abdullah Kethüda-i Rüstem Paşa, Mektebhane-i Mehmed Çelebi b. Muslihiddin gibi dini ve kültürel yapıların geçmesi, hiç şüphesiz, bunların şehrin gelişmesindeki fonksiyonunu göstermektedir. Yine, XVII. yüzyılın başında yapılan Ömer Paşa Cami ve caminin yanındaki Ahi Baba Türbesi'ni de zikretmek gerekmektedir. Ayrıca, Elmalı'da bulunan Vahab-i Ümmi, Ümmî Sinan, Baltası Gedik, Debbağ Baba Türbeleri'ni de belirtmeliyiz.

Yine Elmalı'ya yakın Tekke Köy'de bulunan Abdal Musa Tek-

■ Ömer Paşa Cami ve çevresi, Elmalı.

kesi önemli bir ziyaretgâhtır. İncelediğim bütün vakıf defterlerinde tekke ve türbe olarak kaydı vardır. Günümüze yakın zamanda restore edilmiştir. Abdal Musa'nın önce Finike'ye geldiği, oradan Elmalı'ya geçerek dergâhını burada kurduğu bilinmektedir. 1455'te Abdal Musa ve tekkesinden Finike'de söz edilirken, 1530 tarihin-den itibaren Elmalı'da olduğu belirtilmiştir.

Bu bilgileri arşivlerden takip etmek mümkündür. 1455 tarihli Tahrir Defteri'nde Elmalı, "Nefs-i Elmalu" şeklinde kaydedilmiş

■ Kabi Baba Tekkesi (Finike)

olup mahalleleri ve rilmemiştir. Bu tarihte Elmalı şehrinde tahminen 330 kişi yaşamaktadır. Az sayıda gayrimüslim vardır. 1455 tahririnde de, Elmalı şehrinde gayrimüslim zikredilmez, ancak daha sonraki

tarihlerde, bir kısmı şehir merkezinde olmak üzere, Bağköy'de bazı gayrimüslimlerin varlığından söz edilir. Mahalle sayısı 1530'da 22, 1568'de 24'tür. Nüfusu ise 1530'da 1510, 1568'de 1250'dir.

TEKE SANCAĞI'NDAKİ TİCARET YOLLARI VE ULAŞIMIN BÖLGENİN SOSYO-EKONOMİK GELİŞMESİNDEKİ YERİ

Teke Sancağı'nda, doğu-batı ve güney-kuzey istikametinde birçok yol, ticari kervanlar tarafından kullanılmıştır. İkinci derecede tali yollar da vardır ve limana gelen mallar bütün bu yollar sayesinde Anadolu'ya dağılır. Bu yolların en önemlilerinden biri bugünün Burdur–Antalya güzergâhıdır. Yol, Ağlasun üzerinden Isparta'ya geçer. Eğirdir yakınlarında bir han vardır, oradan Gelendost'a ve Konya civarına gider.

İkinci derecede önemli olan yollardan biri ise bugünün Denizli-Yeşilova-Korkuteli-Antalya yoludur. Bu yol, Osmanlılar dön-

minde de işlevini korumuştur. Antalya İzmir kervan yolu bu güzergâhtan geçmektedir.

Selçuklu dönemindeki canlı ticaret hayatı, çeşitli mesafelerde bulabileceğimiz kervansaraylar aracılığıyla izlenebilir. Bugün ancak kalıntılarına ulaşabildiğimiz bu kervansaray ve hanlar, yine doğu-batı istikametindeki yollara işaret eder. Kuzey istikametindeki hanlar; Evdirhan, Kırkgözhan, Susuzhan, İncirhan, Ağlasun civarında Ardı Hanı, Eğirdir Hanı ve Gelendost'ta, Selçuk Hanı'dır.

Aspendos'ta ise, yine doğu batı istikametinde, Kargı Hanı, Tol Hanı, Ortapayam Hanı, Seydişehir Hanı ve Beyşehir Hanı ile ticaret yollarının izi sürülebilir. 1995 yılında yaptığım bir gezide, bu hanların durumunun içler acısı olduğunu gördüm. Kimisi ahır olarak kullanılıyordu, kimisi haraptı.

İkinci derecede olan yollar, özellikle yörükler tarafından kullanılan göç yollarıdır. Yollarda çok sayıda sarnıç vardır. Sarnıçlar sadece yolcular tarafından değil, bölgedeki köylülerin su ihtiyacını karşılamak için de kullanılmaktadır. Bu sarnıçların birçoğu Osmanlı'dan günümüze kadar gelmiştir ve halen kullanılmaktadır. Yıllardır yolların şahidi olan bu sarnıç ve kuyulardan, Bucak-Kocacaliler civarında, Kaş-Korkuteli, Korkuteli-Ali Fahrettin civarında da çok sayıda görülebilir.

TEKE SANCAĞI'NDA KIR İSKÂN MERKEZLERİ VE BURALARIN SOSYO-EKONOMİK DURUMU

Kır iskân yerleri deyince, köyler, yörüklerin yaşam yerleri ve mezralar akla gelmektedir. XV. ve XVI. yüzyılda, diğer Osmanlı sancaklarında olduğu gibi, Teke Sancağı'nda da içtimai ve iktisadi hayatın ağırlık noktasını köyler teşkil etmektedir. Teke Sancağı'nda ki Müslüman köylerin, bölgenin Türkler tarafından fethiyle birlikte XI. asırda kurulduğuna şüphe yoktur. XV. yüzyıla gelindiğinde, bölgenin büyük ölçüde Türkleştiğini görürüz. Çünkü, 1455 tahririnde ve daha sonraki tahrirlerde gayrimüslim nüfusa çok az rastlanır. Zaten, 1455 tahririnde, Elmalı'da bulunan Özükend, Kaş'a tabii Demre haricindeki köylerde gayrimüslime rastlanmaz. Bu köy-

lerin de karışık olduğu görülmektedir. 1530 ve 1568 Tahriri'nde ise, Bağköy ve Demre'de gayrimüslim unsurların olduğu belirtilmiştir. Bunlar da *Cemaat-i gebran* diye yazılmışlardır. 1568 tahririnde, *Cemaat-i Saruca*'larla birlikte *gebran zümre* verilmiş, yine bir yerde *gebran-ı Antalya* başlığı altında, 78 neferden meydana gelen bir topluluktan bahsedilmiştir. Bunlar da Müslümanlar'la karışık-tır. Hal böyle olunca, Teke Sancağı'nda, şehirler de dâhil olmak üzere çok az miktarda gayrimüslim unsur bulunmaktadır.

Köylerde yaşayan ve genelde tarımla uğraşan köylülerin nüfusuna gelince, 1455 tarihinde 36 136 olup, genel nüfusa oranları % 57,38'dir. Bu nüfus, 1530 tarihinde 44 796'ya çıkmıştır. Genel nüfusa oran ise azalarak % 38,83'e gerilemiştir. 1568 tarihinde ise köylü nüfusunun 48 539 olduğunu ve genel nüfusa oranının da % 46,45'den meydana geldiğini görmekteyiz. Bu sadece köylerde kaydedilen nüfustur. Müsellem çiftliklerinde yaşayanları da dahil edersek bu sayı biraz daha artacaktır.

Halkın geçimini genellikle tarım yoluyla temin etmesi, nüfus-

■ Emdir Han girişi.

sun büyük çoğunluğunun köylerde toplanmasına sebep olmuştur. Bunun sonucunda, devletin mali gücünü sağlayan vergilerin önemli bir bölümü de, köylerde yaşayan reayadan alınmaktadır. Nitekim, XV. ve XVI. yüzyılda şehirlerden alınan vergiler, sancağın toplam gelirlerinin çok az bir kısmını içermekte, buna karşılık, büyük çoğunluğu köy ve mezralardan toplanmaktadır. Köylerde her türlü

ürün yetiştir. 1455 tarihinde köy hâsılı 678 767 akçadır. Bu hâsıl 1530 tarihinde 128 9895 akçaya, 1568 de ise 198 4282 akçaya çıkmıştır.

Sancağın ekilebilir toprakların toplandığı önemli ziraat merkezleri, Elmalı, Karahisar-ı Teke, Kaş, Muslu, İstanos ve Iğdır'dir. Kızılkaya ve İstanos'ta daha ziyade kuru tarım yapılmaktadır. Halktan toplanan vergiler incelendiğinde, bölgede neyin ziraatının yapıldığını anlamak mümkündür. Arpa, buğday, nohut, mercimek, keten, burçak, börülce, bakla, çeltik, susam, palamut gibi ürünler yetiştirilir. Kişi başına düşen miktara baktığımız zaman, yetiştirilen ürünlerin üretim fazlası olduğu görülür. Bu ürünlerin de büyük kısmı köylerde üretilmektedir.

Defterlerde, *berg-i sumak* diye bir kayıt vardır. *Berg-i sumak* (sumak yaprağı), palamut ile birlikte dericilikte kullanılan mallardan biridir. Günümüzde baharat olarak da kullanılmaktadır. Mesela palamut da önemli bitkilerdendir. Meşe palamudunun kabuklarından deri tabakalanırken faydalanılır. Yaptığım geziler sırasında, Kaş'ın Sarılar, Cerler, Balkonak köylerinde çok sayıda palamut ağacı olduğunu görmüştüm.

Sancağın bağ, bahçe ve bostanlarından da bol miktarda ürün alınır. Özellikle İstanos, Elmalı, Karahisar ve Antalya, bağ ve bahçe ile doludur. Turunç bahçelerinden ve hurmadan bahsedilir. Yine maktu vergiler ve mukataalar, değirmenler, şahıs başına alınan vergi ve resimler köylerin, dolayısıyla sancağın iktisadi özelliklerini ortaya koymaktadır. Ayrıca hayvancılık ve arıcılık en önemli vergi kalemlerini ve halkın geçim kaynağını oluşturmaktadır.

1455 tarihinde elde edilen vergilerden 2843 dönüm bağ olduğunu çıkarabiliriz. 1568'de ise, 8446 dönüm bağcılık olduğunu görürüz. Aynı yılın vergi kayıtlarına göre, 139 değirmenden 13'ü haraptır. Özellikle belirli bölgelerde yoğunlaşan değirmenler, devlete önemli bir miktarda vergi ödemektedirler. Çeltik, yani pirincin öğütüldüğü değirmenlere *ding*, buradan alınan vergiye de *resm-i ding* denilmektedir. 1568'de 77 çeltik değirmeni vardır.

Ayrıntılarına girmiyorum ama, birçok şeyden vergi alınır. Ben

daha çok belli başlı olanları aktarmaya çalıştım. Mesela *resm-i vaşak* diye bir vergiyle karşılaştım. Bu da, o dönemlerde buralarda yaşayan kaplanların ya da vaşakların postlarından alınan bir vergidir ve bölgenin coğrafi şartlarını da az çok ortaya koymaktadır.

Önemli kırsal yerleşim bölgelerinden biri de mezralardır. Çoğunlukla, ahalisi dağılmış eski iskân yerlerine mezra veya ekinlik denilmektedir. Bir yerin müstakil mezra olduğunu tayin için, harabesi, suyu veya mezarlığı olup olmadığına bakılmaktadır. Bazı köyler meskûn durumda iken sonraları harap olup mezra yazılmışlardır. 1455 tarihinde, mezralarda kayıtlı olanların tahminen nüfusu 505 kişi civarındadır. 1530 tahririnde ise 821 kişi civarındadır. XV. yüzyıl ile XVI. asır arasında mezraların dağılımında büyük farklılıklar görülmektedir. 1455 tahririnde 38 olan mezra sayısı, 1530'da 95 ve 1568'de 174 sayısına ulaşmıştır. Mezralardaki bu artış hiç şüphesiz buranın demografik yapısındaki değişimleri yansıtmaktadır.

1455 tahririnde mezraların geliri 24 488 akça iken, 1530'da 64 601 akçaya gerilemiş, 1568 tarihinde ise tekrar yükselerek 128 488 akçaya çıkmıştır. Çoğunlukla XVI. yüzyıldaki mezraların geliri *kar-ye hâsılı* içerisinde kaydedildiği için bu gelirleri tam olarak tespit etmek mümkün olmamıştır. Teke Sancağı'ndaki mezralar sadece hububatın ekildiği birer ekinlik değildir. Buralarda, susam, pamuk, bağ, keten, incir, ceviz, bostan, mercimek gibi başka ürünlerin de yetiştirildiği görülmektedir.

Kır iskân bölgesinde değerlendirilen ve Osmanlı toplumunu teşkil eden önemli unsurlardan birisi de, konar-göçerlerdir. Bu topluluklar, ağırlıklı olarak koyun ve keçi olmak üzere, at, katır ve deve gibi hayvanlardan meydana gelen sürüleriyle, kışın kasaba ve köy gibi iskân yerleri civarında konan ve zamanı geldiğinde de yaylalara göçen, dolayısıyla, yaylak ile kışlak arasında daimi hareket halinde bulunan insanlardan oluşmaktadır.

KONAR-GÖÇERLER VE ÜRETİMLERİ

XV. ve XVI. yüzyıla ait Tahrirler, bu bölgedeki cemaatlerin hayvancılığın yanında tarımla da uğraştıklarını göstermektedir. Kendi

■ Kırkgözhane, Antalya.

tahıl ve pamuk ihtiyaçlarının yanında fazlasını yetiştirmektedirler. Türkmen-yörük ekonomik etkinliklerinden biri de halı dokumacılığı ve ihracıdır. Antalya limanından ihraç edilen maddelerin en önemlisi daha önce bahsedildiği gibi halı, kilim gibi dokumalardır. Bütün bunlarla birlikte, Toros yörüklerinin en önemli ekonomik etkinliklerinden biri de keresteciliktir.

Yine doğal olarak hayvancılık yörüklerde ve bölgede önemlidir. 1455’de hayvanlardan *adet-i ağnam* vergisi alınır. Bu vergiden hareketle, 1455 tarihinde, sancakta 100 bin civarında hayvan olduğunu saptamak mümkündür. 1568 tarihinde ise 240 bin civarında hayvan beslenmektedir.

Pirinç belirli bir oranda şeker de barındırdığı için insanı tok tutar, özellikle orduda çok kullanılan önemli bir besindir. Sulak bölgelerde yaşayan köylüler bol miktarda pirinç yetiştirir. Osmanlı Devleti’nin ilgi çeken özelliklerindedir; Teke ve Batı Anadolu bölgelerindeki yörükler sadece hayvancılık yapmaz, bol miktarda pirinç de yetiştirirler.

Kutsal Roma-Germen büyükelçisi Busbecq, 1555’de şu ifadeyi

kullanmıştır, “Osmanlı ekonomisi pirinç ve deve üzerine kurulmuştur”. Deve o dönemde çok önemlidir. Tıpkı günümüzün ağır vasıtaları gibi taşımacılıkta kullanılır. Develeri yörükler yetiştirir.

Bu bölgedeki önemli yörük toplulukları; Varsaklar, Uluyörük, Serik, Çardağın gibi cemaatlerdir. Bunlara bağlı birçok yörük grubu bulunmaktadır. 1455 tarihinde 40 civarında cemaat kaydedilmiştir. Fakat bu defter eksik olduğu için gerçek rakamın daha fazla olması gerekmektedir. Yörüklerin aynı tarihteki nüfusları 12 725 civarında, hâsılları 63 645 akçadır. 1530 tarihinde cemaatlerin toplam sayısı 126’dır. Aynı tarihte nüfusları 39 334, hâsılları 218 131 akçadır. 1568 tarihinde cemaat sayısı 100’e düşmüştür. Aynı oranda nüfusta da bir düşüş söz konusu olup 30 837 kişi, hâsılları ise 241 287 akçadır.

SANCAĞIN TOPLAM NÜFUSU VE NÜFUS HAREKETLERİ

Tahmin edilebileceği gibi o dönemlerde, şehirde yaşayanların sayısı daha az, kırsal nüfus daha yoğundur. Zaten nüfusun bir kısmı da konar-göçerdir. Teke Sancağı’nın tahmini nüfusunun, 1455 yılı defteri eksik olmasına rağmen 70 bin civarında olduğunu tahmin ediyorum. 1530’da 115 355, 1568 tarihinde de 104 482 civarındadır.

Şunu hemen belirtmek gerekir ki, 1568’lerde nüfusun artması gerekir, çünkü, XVI. yüzyılda bütün Akdeniz’de nüfus artışı gözlenir. Genel olarak Osmanlı Devleti’nde de bir nüfus artışı olmasına rağmen, Teke Sancağı’nın nüfusu eksilmiştir. Bunun nedeni, kuzeye doğru yapılan göçler ile isyanlar nedeniyle yapılan zorunlu göçler ve sürgünler olmalıdır. Şah Kulu İsyanı’ndan sonra yapılan sürgünler, İran’a göçler, Kıbrıs’ın fethedilmesi ile oraya yapılan sürgünler hep nüfusu doğrudan etkileyen olaylardır.

VAKIFLAR

Teke Sancağı’nın vakıflar yönünden de çok zengin olduğu görülmektedir. Vakıfların buradaki durumu hakkında 1455, 1479–1480, 1530 ve 1567 tarihli Tahrir ve Evkaf Defterleri’nden bilgi sahibi olmuş bulunmaktayız. Bu bölgedeki vakıfların birçoğunun Teke

Beyliği döneminden kaldığı görülmektedir. Hatta Anadolu Selçuklu döneminden kaldığı anlaşılan dini ve sosyal yapılar bile bulunmaktadır. Vakıfların Antalya başta olmak üzere sırayla, Elmalı, İstanos, Kaş, Karahisar-ı Teke, Kalkanlı ve Muslu kazalarında yoğunlaştığı görülmektedir. Buradaki vakıflar, cami, mescid, zaviye, türbe, imaret, çeşme, medrese, mezar, muallimhane, kilise, köprü, kişi vakıfları gibi vakıflardan meydana gelmektedir. Özellikle de çok sayıda zaviye yer almaktadır.

1455 Tahriri'nde, Teke Sancağı'nda toplam 63 vakıf ve 57 671 akça hâsılı görülür. 1479-1480 tarihinde vakıf sayısı 27'ye düşmüştür. Bunun düşüş sebebi ise Fatih'in genel politikasında aranmalıdır. Bu tarihte vakıfların hâsılları 37 084 akçadır. 1530 tarihinde 151 vakıf bulunmakta, hâsılı ise 150 729 akça etmektedir. 1567 tarihinde ise vakıf sayısında büyük bir artış olarak bu sayı 216'ya yükselmiştir, hâsılı ise 287 591 akçadır.

SONUÇ

Teke ili Osmanlılar'ın eline 1390-1393 tarihleri arasında geçmiş ve Anadolu eyaletine bağlanmıştır. Osmanlı idaresi, Teke Sancağı'nı coğrafi özelliklerini ve mahalli örf ve adetlerini dikkate alarak Antalya, Elmalı, Kaş, Kalkanlı, İğdir, Muslu, Mükerrerem Kömi, Karahisar-ı Teke, Bağovası, İstanos, Kürt gibi nahiyelere ayırmıştır. Tapu tahrir defterlerinde yukarıdaki nahiyelerden Antalya, İstanos, Elmalı ve Karahisar'ın mahalleleri verilmiştir. Yani buralar şehir özelliği taşıyan yerlerdir. Bu şehirlerden Antalya sancak merkezi olması, liman ve kaleye sahip bulunması dolayısıyla en önemlisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Şehirler iktisadi ve ticari yönden gelişmiş olup, önemli kavşak noktalarında bulunmaktadır.

Şehir nüfusu 1455 tahririnde 2945 olup toplam nüfusa oranı % 4,67'dir. 1530'da 6069 olup toplam nüfusa oran %5,26'ya yükselmiştir. 1568 tahririnde ise şehir nüfusu 7010'dur. Toplam nüfusa oran %6,70'e çıkmıştır. Teke Sancağı'nda şehir özelliği taşıyan yerlerde nüfusun tamamına yakını Müslüman'dır. En fazla gayrimüslim Antalya'nın bazı mahallelerinde bulunmakta, ayrıca Kara-

hisar-ı Teke şehrinde, çok az miktar da Elmalı'da bulunmaktadır. Gayrimüslimler köylerde de yok denecek kadar azdır. Ancak iki, üç köyde görülürler.

Bütün Tahrirlerde, sancağın en önemli yerleşim yeri ve iktisadi faaliyetlerin ağırlık merkezini köyler oluşturmaktadır. Köy sayılarında 1455 Tahriri'nden 1568 Tahriri'ne kadar önemli ölçüde artışlar meydana gelmiştir. Köylerde meydana gelen artışa paralel olarak mezralarda da artış olmuştur. Çiftçi-köylü nüfus, 1455 Tahriri'nde 36 136 olup, toplam nüfusa oranı %57,38'dir. 1530 Tahriri'nde 44 796, oranı %38,83, 1568 Tahriri'nde ise 48 539, oranı ise %46,45'tir.

Teke Sancağı piyade ve müselleme teşkilatının uygulandığı en önemli sancaklardan biridir. Müselleme çiftliklerindeki reaya ve askerler, 1455 Tahriri'nde 10 331 kişi olup sancak nüfusunun % 16,40'ı kadardır. 1530 Tahriri'nde 24 001 ile % 20,80, 1568 Tahriri'nde ise 16 936 kişi ile nüfusun % 16,20'sini oluşturmaktadır.

Teke Sancağı, konar-göçerlerin, yani yörüklerin de yoğun olarak bulunduğu bölgelerdendir. Konar-göçer zümrelerin nüfusu 1455 Tahriri'nde 12 725 olup, toplam sancak nüfusuna oranı %20,20, 1530'da 39 334 ile % 34,09 ve 1568 Tahriri'nde ise 30 837 ile % 29,51'dir.

Teke Sancağı'nın iktisadi yönden ağırlık noktasını yine köyler oluşturmaktadır. Köylerde her türlü ürünün yetiştiği görülmektedir. Bununla birlikte, cemaatler de hayvancılıktan daha ziyade tarımla uğraşmaktadırlar. Alınan vergi ve resimler bunu bütün açıklığıyla gözler önüne sermektedir. Zirai ürünlerden alınan vergi ve resimler sancağın en önemli vergi hâsılını oluşturmaktadır. Geri kalan ise, şahsa bağlı vergilerle, ticari ve sanayi faaliyetlerin vergilendirilmesinden elde edilen gelirler ve *bad-ı heva* türündeki vergilerden oluşur.

Teke Sancağı'nın vakıflar yönünden de çok zengin olduğu görülmektedir. Vakıfların buradaki durumu hakkında 1455, 1479-1480, 1530 ve 1567 tarihli Tahrir ve Evkaf Defterleri'nden bilgi sahibi olunmuştur.